

NEPARNE LJUBAVI

ANDREA ZLATAR

SADRŽAJ

POČETAK	5
<i>poznajem ovu kuću i dobro je sve</i>	6
<i>prostrana je naša soba</i>	7
<i>Bog je svijet razasuo kao naramak drva</i>	8
<i>previsoko stojiš da bismo se mogli igrati</i>	9
Voće (I)	10
Voće (II)	11
<i>pitao si jučer zašto te prestajem voljeti</i>	12
In memoriam: Preimenovanje	13
Nebo	14
Upitnik	15
 CIKLUS ČUDNOG PRIJATELJSTVA	 16
<i>Pisati o sreći</i>	17
Slijed slike	18
<i>beskonačno ću te odšutjeti</i>	20
<i>ne ozdraviti, ako se to može</i>	21
Nedovršena, na francuski način	22
<i>hodali smo mimo svijeta</i>	23
<i>ima dana koji su kao otoci</i>	24

USUDILA SAM SE	25
<i>Bože, učinio si to sa mnom tako nježno, neprimjetno i savršeno</i>	26
<i>sve sam ti htjela dati</i>	27
Nebozemci	28
Quis hic locus, quae regio, quae mundi plaga?	29
<i>ti znaš ono mjesto, moj vrat, dio gdje počinje rasti kosa</i>	30
Pismo	31
Odlazak	32
Bivša	33
Strach-touha (I)	34
(II)	35
Neotposlana razglednica s južnih Alpa	36
I ovaj dan	37
<i>dolazim ne dolazim i nema me više</i>	38
<i>sakupljaju se čekanja, zbrajaju nesanice</i>	39
SONJA	40
*	41
GLEĐANJE SEBE	45
<i>gledala je svoje ruke, prste, nokte</i>	46
Slika u vodi	47
Od čega živim	49

Što je ona ostavila za sobom, iza sebe	51
Samoprojekcija	53
Pokušaji	54
Lisboa 48 h	55
Kad je otišla	57
Gledanje sebe	59
O autorici	60
Impresum	61

POČETAK

poznađem ovu kuću i dobro je sve
što je izneseno na stol
iako nema nikoga da ukine šutnju i započne nešto što bi
sličilo razgovoru
upitat ću: tko mi te stvori na putu
za časak da stanem da se umijem i ostavim zaprljane stvari
i da se ponizim pred tobom,
čudesno biće

prostrana je naša soba
i okomita u svjetlost
tko zna koliko bi trajao život da ga brojimo
ravnim koracima
jedan dva tri četiri pet šest (mojih) za duljinu
neću te zaustavljati: ti si brži
iako me čekaš u uglovima
zavoljeh ovaj red: preimućstvo zatvorenosti
ako postane sparno vlažit ću ti sljepoočice, pomoći
da preživimo *unutar*

Bog je svijet razasuo kao naramak drva (naramak drva,
bezbržno, uz ognjište, iz šume.)

Tvoj zeleni svijet, moja lutanja, vrata
smeđa od povrataka – tako diše naša šuma.

Kada spavamo, ona diše još blaže, živi s nama, još tiše.

Dugo smo jučer skupljali razasuta drva.

Tako su nespretno iskliznula iz ruku,
na stepenicama. Treba zapaliti prvu vatru
ove godine, zbog snijega koji još nije pao, zbog šume,
zbog straha.

previsoko stojiš da bismo se mogli igrati.
i onaj kamen koji si bacio, predaleko –
u igrama djece postoje kazne: optrči oko kuće, odskači
na jednoj nozi do garaže, do stabla
pod prozorom. optrči oko mene, kažem ti.
molim te.
nikada se nećemo dodirnuti budeš li i dalje
brisao majicom naočale, tražio pauzu.
nema pauze, u igri nema pauze, inače nas
više nema. za večerom zagnjurila sam glavu u tanjur
s molima. čekam da mi pobijele zjenice,
da se izokrenu, sasvim ispadnu, da te više nema.
ni kada te stvore krugovi sunca iza stisnutih kapaka,
tebe sliku, prošlost moju, utvaru.
ni onda da te nema, ni kada te budem
željela vidjeti, da ne budeš tu.
osiguravam se ponavljanjima riječi,
litanijama i uvijek iznova pogriješim.
zazovem te istim imenom,
no to više nisi ti, niti sam više ja u odrazu tvojih
naočala. sama se moram odazvati
na spomen tvog imena,
obazreti se bolje oko sebe, nejasna, zamagljena.
makni rupčić, skini majicu, pogledaj me.
molim te.

VOĆE (I)

samo voće: *poem in october and I rose in rainy autumn*
crveni pulover grebe me jesen, i zima već

prve, druge, treće jagode ove zime
trebalo je prije reći ljeto i imati ga

gorka trešnja ti možeš biti gorka, zar ne
ustanovljen proces na obrazu rak

gorka trešnja ti znadeš biti gorka
ti znadeš biti mokra
ustanovljen proces u duši upala

ti poznaješ taj osjećaj:
utroba ti leptirica
i skrivaš oči

VOĆE (II)

zimi jedemo jabuke, ono grožđe
sasvim je pocrnjelo. pretvaram se u malu
jabuku vani, smrznutu, u neupućenoj bilješci,
nematerijalnim prijetilom. sva sam se,
sva sam se preselila u bilježnicu, rekla je
marina. i ja polako odlazim
unutra i mislim to je u redu.

pitao si jučer zašto te prestajem voljeti.
uza svu moju ljubav, ne uspijevam ti
odgovoriti. prekriži budućnost,
sav je napor u zaostajanju. (tako ću valjda još
do proljeća...) izostajanje ljubavi,
izokretanje početka.
ne usudim se pitati znade li tuga pogriješiti.

IN MEMORIAM: PREIMENOVANJE

Zovem te sada krokodil, zovem te trnje,
zovem te sada zvono,
zaborav-zvono. U nekim se plemenima,
afričkim ili južnoameričkim,
ne izgovara ime umrlog. Onome tko umre, živi
promjene ime, da bi i *poslije* mogli o njemu govoriti.

Wo Liebe ist nicht, du sagst das Wort nicht aus.

Zovem te sada krokodil, zovem te vodopad, sve su to uroci. Krokodilske suze i krokodilski ponos. Rastežem uzalud ta izmišljena slova. Od slova naljepnice, od riječi privjesci, a rečenica kao kravata, uže oko vrata, stegneš i gotovo. I još: narišeš bijelom bojom križ po staklu. To znači, pazi staklo, pazi, lomljivo. Izlog u radu. Ljubav bez lica.

NEBO

jedan te isti put za tebe, za nas.
koračaš, neiskupljen. u tebi nataložene brige.
smušen si: koliko toga nisi znao...
iznad tebe staloženost, vedrina:
poneka ptica napravi krug,
život bez ostatka.
da, kolika praznina između sna i svijeta,
od jutarnje natmurenosti do iskupljenja.
(još sasvim malo pokajničke samoće.)
iznad tebe beskraj, modrina, ne zaboravi.
iscrpio si dan koračajima.
ništa nije isto: ponovno stvoreno jutro, za tebe,
vani ptice, iznad tebe,
saberu se.
barem neba svugdje ima.

UPITNIK

prebjezi, kakvu ste noć htjeli?

o, da, ništa nije teže od bdijenja koje hoće postati

tuđe – biti probdjeven, kad bi se to moglo za drugog!

i ništa nije odviše unutarnje, odviše blisko – vlastito

tijelo služi, poslužuje, kao kakav poligon za prepoznavanje.

prebjezi, dušo, čiji ste?

CIKLUS ČUDNOG PRIJATELJSTVA

Pisati o sreći – iz perspektive šalice. U nizu slika, još jedna, pamtim je iz sna. Čaj-kava porculan. Iz perspektive šalice, mi gledamo more. Iz perspektive sna, s jedne hotelske terase. U Vlaškoj šalice su smeđega ruba, bijele iznutra. Kao da je kava natočena izvana, priljubljena uz stijenke. Tako je i s nama; kada je ispijemo, znam da moram ići kući.

Pisati o sreći – iz perspektive sreće. Ne znam da li je imam. Ova je večer posve jednostavna, ona je baš *kao da* je s nama sve u redu. Kao priča, vlastita, tuđa od pisanja. Kao pročitani prijatelj Silvestar ili Šesti oblak. Ako mi prija općost riječi, to je od nevoljkosti da dalje krenem sama.

SLIJED SLIKE

I

pazi, sav ćeš spasti sa štafelaja

II

život nije kao slika (gle kako ti kosa viri iz
okvira, i ruka ti opušteno visi). ne mogu se
odrediti rubovi uhvaćenom, ni pobjeglom – mislila sam –
dan za danom slažu se poput priče. svatko već poznaje kraj.
poznanstvo, prijateljstvo, i još dublje... ono što uđe u okvir
tako je nenadano naše, sasvim unutarnja slika.
zamisli, za dugo dugo godina reći ću ti, voljela
sam te jako. govorim ti to i sada, dok pričaš o novoj,
o novome, na zajedničkom uglu tuđih ulica.
to uopće nije potrebno našem prijateljstvu, zar ne?

III

netko je nekome bio model. ti meni: krajolik.
jer, još nemam pojam o tebi, tek sliku. ne znam još
što misliš: znam samo ono što si mi rekao. zato ti
prilazim razblaženih rubova, ovlaženih trepavica,
akvarelom a ne oštrinom riječi. da te ne bih pozlijedila,
da ne bih pogriješila crtajući tvoje biće.

IV

nečiji put završava u meni. kad tako hoću, vidokrug
običnoga povlači se u pozadinu (poznate su ti te slike,

sedamnaesto stoljeće, kule i stabla pri dnu pejzaža), i kad
jedino to hoću, pažljivo gledajući u smjeru (iz kojeg
dolazi, iz kojeg, možda, dolaziš) zgusnutoga krajobraza,
slika se ispunja iznutra. ucrtane su kuće, ljudi, život,
na samome rubu, u smjeru koji mi približava vlastitu
unutarnjost sama postajem predio čijim sam dijelom
htjela biti. doseg moga pogleda poklapa se s duljinom
toga puta. mjeriš nas jednakom mjerom. poznajem možda
blizinu, ali ne i dodir. neprestano crtaš
prazan prostor po mojoj duši.

V

prekrasna metež-slika, vrtlog-slika, pogubljena lica.
izvještaj tek slijedi.
ništa neće odletjeti, kažu mi, spavaj, ponovi netko.
začuđuju savršene podudarnosti, iste riječi, ista djela, kao
da smo doista... ne znam... vrućica, prevrtanje po krevetu,
mašta koja to više nije.
neprovjerljivi osjećaji, čista empirija, jednokratnost.

beskonačno ću te odšutjeti. odšutjet ću i ono što
zajednički pamtimo. izvukoh te iz slučajnosti
susreta. mrzim te sijeda koso,
prste bih ti provukla, sijeda koso, zelena jakno.
vani plava noć, sve nevažne, neizbježne
nepažljivosti našeg ponašanja. jedna dijagonala
koja možda sve to veže. tko nam to crta život?
tako je moje sve ovo čega nema.
a tvoji su obrazi takva samoća.

ne ozdraviti, ako se to može, niti dobro veče, niti
kostur razgovora, niti samo kostur, suvišni znak.
nekolicina ljudi, dvije riječi, toliko više osjećaja
nego slova. u svome bijegu ostajem nedostatna,
nedostatna sebi, nemilosrdna prema drugima.
uzalud rukama sklapam utrobu. htjela sam nešto
učiniti da ne nastradam, nasloniti se na vrata iznutra,
svom težinom. svaki udisaj zraka pretvoren u buku,
pomak vratnica, škripa.
besprizorni napor da se ukloni svijet.
slijepljena kosa, zalupljena vrata pred svime i iza svega,
treskom: vrata, i krik.

NEDOVRŠENA, NA FRANCUSKI NAČIN

jedan dan u životu toga gospodina, kao
nijedan dan u životu toga gospodina
kiša je padala
mislila sam, hoću li opet propustiti -
savršeno, on inače nije izlazio svakoga dana, samo
ponekad on bi - ?
gdjekad bi zašao i u moju ulicu,
ali nije bilo sigurno
no već je prestala kiša i mislila sam o stoljećima
ljudske nebrige za jednostavna pitanja
ulica kojom ga je trebalo pratiti svijetlila je, isprana
nisam se oglasila, nisam se nikako -
a Madame, Madame se zvala -.

hodali smo mimo svijeta.
da li nas je to slučaj nagradio? ne znam.
u hodniku, u liftu, ništa nisi vidio.
neravnoteža tijela. okrenula sam leđa.
primjećuješ i šutiš. sada zbilja nemaš
kamo gledati. prozirna, nesretna, nejasna,
jutarnja strah-samoća. zašto nisi rekao
samo *tjeskoba*? ili zabrinutost, briga, riječi
koje obično posuđujemo od roditelja. čujem tebe i
nešto drugo. od naših osluhnutih prisutnosti
ne nastade sreća. ali o tome pitaj Chara.
i snijeg je tek polusnijeg u mojim osjetilima.
polu-ja. odskliznula sam se.
zaboravila reći: odgodi jutro. bez mogeg pristanka
na ustajanje, bez boje na obrazima.
samo su zapešća bijela. samo sam se ja okrenula.
pokleknula prema. kroz moje ruke košulja je propala,
jasno se ocrtao rub, umiješala se u tlo,
pretvorila u prostor. mene je u upitnik pretvorila.

ima dana koji su kao otoci (kako je lako
započeti tuđim početkom), ima dana koji su
kao rešetka ograde, direktni i duboko
unutra. takva slika: zgrada koja nestaje,
odvrnuta duša, nesumjerljiva onom što se
uistinu zbiva. nema usporedbe s otokom.
sastavljam nas od približnih osjećaja
i naopakih susreta. pa onda, čekanje:
kad će se napokon osušiti blato na nasipu,
i zatim nelagoda, običajnost. nutarnja kava,
zgodna zamjena između duše i slova,
samo ti ništa zapravo ne pitaš,
i onda opet ja. trebam, trebaš, to je pogrešno,
govorili su u školi. treba, samo impersonalno.
i čemu postavljati osobna pitanja?
nesigurnost, kao mahovina, prekrije me.
kad sam te zvala telefonom, kad sam te
slučajno vidjela, kad sam te namjerno
srela, pogled sam spustila i slušalicu sam
spustila i na drugu stranu ulice prešla sam
i u drugu sobu pobjegla – sam, smo ste.
uopće ne znam kako se gleda kroz tvoj prozor,
izvana ili iznutra. žvačem tuđe kaugume i
pijem iz tuđih čaša. pokušala sam te opisati
kao tamnu košulju i kretnje ruke kao u lutke.
pokušala sam ti pisati, ne jednom,
ne mehaničkom kretnjom. u tamnom rukopisu,
u svijetloj košulji, svijetlim očima.
niti kretnjom izazova, niti kretnjom
pravog izričaja. r je drhtavo; vidim, piše:
vibrant. mrzim te, drhtavo. vibrant, dakle.

USUDILA SAM SE

Bože, učinio si to sa mnom tako nježno, neprimjetno i savršeno.

jer, kad dolazim do kraja, ne nalazim kraj. na podu još stoje ostaci doručka, *višnja 87*, preslikavaju se slova rukopisa. smije li to biti tako? taj mali unutarnji grč koji me nije mimoišao niti pri odlasku. jesam li već dva tjedna ovdje? kada mi dolaze ružni snovi, općeniti strahovi, negdje pred jutro, kažem sebi *nemoj, čega se bojiš, ima onaj tko je s tobom, nemoj se bojati, još samo dva dana – sama*.

čista mi nedjelja i moja mala budućnost, od utorka. dvije pruge kiše po zidu od krovnog prozora, na crnu škrinju, pored maminoga sata. moramo paziti da dobro mjerimo vrijeme. tamo je i kapetanova majica, i kapetan, sve. sveto jutro, oprosti mi moju racionalnu tugu.

sve sam ti htjela dati, i noć koju je napuštala
snaga, i snagu koja je napuštala mene. mene
zaboravljenu, mene ispregnutu, nenaviklu na tijelo
koje se daje. sve bi trebalo ponoviti, od neizvjesnog
pokreta rukom kojim je pređena granica do rečenice
da ne možeš mijenjati svoj život. do mog prigušenog
trajanja, pa izmišljenog, pa tužnog. htjela sam te
rukom, rečenicom, tim istim poljupcem. htjela
sam te odsutnog, bliže oku, tebe prisutnog.
tvoj dlan, tvoj život, tvoje lice, zabrinuto pa
nasmiješeno. požurena budućnost, moja kosa
od jučer razasuta po jastuku. da li mi kosa paše uz
jastučnicu, pitala sam. svijetlo uz smeđe.
oči ti pašu uz dušu, to si rekao. svijetlo uz svijetlo. mi
svijetlimo jedno drugom, zamišljaj sa mnom
obestvarenu unutrašnjost: ovo nije naš svijet.
besramno i čeznutljivo, tako sam te htjela.
ispred, iza, ništa. papir, prostor, dobrota.

NEBOZEMCI

Nebozemci – kako oni dišu?
Na škrge, na pluća, na dušu.
Dišu li uopće? Da li plaču?
Plaču na suhu, žive na suho,
zrak kao ugasla vatra, zemlja bez vode.
Ne trebaju im ni maske, ni dihalice,
ne trebaju im niti peraje, podvodna oprema.
Ponekad: vjetar u očima, pijesak u kosi.
Ponekad: sunčane naočale.
Čini se da znaju letjeti – ravno prema suncu.
Ravno u nebo. Bez krila, bez Ikara, bez pada.
Nebozemci: okrugli ili uglati, dugački ili kratki?
Kako hodaju? Ne znam. Kako onda?
Čini se – na rukama. Oni koji hodaju na rukama
imaju pod sobom nebo kako ponor.
Tako je kod Büchnera pročitao Celan. A ti mi kažeš:
čovjek je nebozemac, on živi dolje i gleda gore.
Ne razumijem, ti nebozemci o kojima pričaš,
ti nebozemci u tvojoj glavi, dotiču li se oni zemlje?
Dubiti na glavi, biti letačem u bezračnom prostoru,
bez neba, bez dna.

QUIS HIC LOCUS, QUAE REGIO, QUAE MUNDI PLAGA?

povrh svega pamtim jedno helensko podne, neparnu breskvu koja je meni preostala i okomito postavljeno nebo, prazni plavi prostor koji se smješta u nekoliko centimetara između naših lica. naginješ se prema, već si sasvim tu. kad korakneš unazad, kad se odmakneš od stijene, za tobom ostaje napeti zrak. topao i čvrst zrak, učvršćen prostor. sve drugo ostaje isto: okolina se sastoji od istrošenog jastuka za plažu i jarbola iza leđa. iz ovoga kuta vidim samo prostor tvog iskoraka, nabrano čelo i ponovo se pojavljuje jučerašnja sumnja. pred lukom šipanskom gospa motri ulaz u zaljev. nisam joj se usudila pogledati u oči. za ovakvu ljubav nikad nisam molila.

radije ću gledati u zemlju, u kamene ploče. iz njih raste terasasto trsteno. canossa. koji od tih umnoženih glasova da izostavim? koji da od doživljaja pretvorim u uspomenu? quis hic locus, quae regio, quae mundi plaga?

reci, ne reci. ona ima u rubovima očiju trag aviona koji se diže, niz plavičastih svjetiljaka olovno treperavih na usporednoj pisti, sutonsku izmaglicu koja poništava pažljivo zapamćene oblike. Kalamota se utopila u moru i sve postaje jednako plavo, jednako sivo. u grudvastim nakupinama od tla i vode nazirem samo žuta svjetla i po njihovu slijedu shvaćam. trsteno. canossa, znam. uobličuješ me u jasan osjećaj. čista sam. s tobom sam.

grad me dočeka sasvim drugačiji, ali spreman da nas prihvati. spreman za ovu jesen koja život čini izvjesnim, za ovu jesen koju nisam uspijevala prepoznati u jutarnjim naborima zraka. a svako si jutro rekao: vidiš li? vidim i volim te.

ti znaš ono mjesto, moj vrat, dio gdje počinje rasti kosa.
tamo se rađa naš odnos, tamo je tvoj početak. moja koža
postaje meka pod dodirrom kojim je želiš.
sjedimo sučelice,
između nas kore razrezane lubenice.
mornarska majica lubenicu čini podatnijom: bijeloplave
pruge, pa koštice, ljepljive ruke, odbačeni nož.
u pukotinama stola skuplja se slatkoća,
preko rubova razlijeva
večernji upit. sjedimo jedno nasuprot drugome: tko?
ti poznaješ svaki dio mene, ti me znaš,
od podneva do ponoći.

PISMO

Znam, sada zalijevaš vrt. Upravo je to vrijeme,
jutro ili predvečer. Dvije su cijevi rastegnute vrtom,
gore i dolje, kroz njih po terasama teče voda. I ti trčiš,
dolje i gore, pojačavaš i smanjuješ mlaz, mijenjaš mu smjer.
Dotle raste portulak, ulazi nam u tanjure sa salatam,
loza se plete oko ruku. Rikula, limun i sve.
Stol već čeka na doručak i večeru. Vlaga ti se naslonila
na vrat, priljubila uz čelo, s ovlažene majice nestaje
plava boja i ti je polako svlačiš. Vruće je i sparno.
Ponovno i ponovno: tvoja majica, vrt, mačke te gledaju,
izbliza i izdaleka. Treba im ugrijati mlijeko,
po danu doliti vode. Treba upamtiti sve oblike, sve korake.
Treba odrezati traperice, namazati ti leđa kremom. Treba se
još razgovarati, još paradajza kupiti, još se jednom stići
okupati, još za dana, još se voljeti. Za dana, za noći.
Još ne ići, to nikako ne, ne ići. Znam, zalijevaš vrt,
svakoga jutra i svake večeri, pomalo. Prije noći i duboko
u nju. Pa te onda zatekne mrak, gore, na najvišoj terasi,
u najvišem mraku i ja više ne znam gdje. Tiho pitam
tvoje ime kroz mrak, sričem gdje-si? Upućujem ga
kroz mrak i hoću da mi se vrati, da se vratiš, da budeš tu.
Čemu služe usta, čemu ruke? Ujutro njima vežeš stabla,
režeš suvišne grane, otkrivenu me zakrivaš, pred zoru.
I opet teku te sitne kapljice, jedna za drugom,
po tvom vratu, leđima, u zemlju. Ne plačem.

ODLAZAK

A onda je došlo to: posljednje jutro i posljednja noć, posljednji komad dvopeka razlomljen i razmočen u čaju, talog od vina, neopran, gorak, talog tebe na mojoj koži, sasušen dodir, toplina koju nije moguće ponijeti na put. Pa nespretni pozdravi bez pogleda, dok zatvaram torbu, i onda glasno, najglasnije pitanje: kad ćemo se naučiti rastajati? Preda mnom plačeš i kažeš *vidiš da nam sve bolje ide*. Plačeš preda mnom i puštaš da te gledam i ne puštajući me – puštaš da idem, bez glasa, bez ičega, u nigdje. U to vruće poslijepodne, u te narančaste autobuse s poluotvorenim vratima. Sve ostaje iza mojih leđa i okrećem se tek kad je već prekasno, kad te ne mogu razaznati od grana, kad ti od zrikavaca i prolaznika ne čujem više glas. Od moje izgubljenosti, od svega onoga što sam ti pokušavala reći. Znaš, ovo je ljeto bilo s više vjetra. I Kalamotu smo dosegli, nju odgađanu i sada dodirnutu. Imam sat od jednog kapetana, govorim sama sebi, gledajući ruku koja mi drhti i stavlja torbu na stepenice autobusa, pa na stepenice broda, na sav taj put koji ne vodi u nebo. Satima poslije još uvijek vidim Kalamotu, sasvim stvarnu. Stjenovitiju, dublju. Nježnu.

BIVŠA

Mislila sam: unijet ću cvijeće u sobu i sve će biti
dobro: moja me soba čeka, čekala me cijelo ljeto.
Neće trebati raspremati torbe, odlagati odjeću, preslagivati
knjige. Primorsko mirisno bilje, i dva šipka –
to ću biti ja. Ali soba se nije otvorila, cvjetovi su se uvukli.
A ja, samo naizgled ja: čudne čeone bore, čaša, pa naočale.
Nešto se dogodilo s kosom, nešto s rukama.
Da, od mene ljeto uvijek napravi nešto drugo.
Sve je sada drugo: prijatelji, posao i kasno ljeto.
Jedino ti, na kojega ne smijem misliti. Samo reći
dobar dan i kako ste, pustiti da me poljubiš u obraz,
pa u drugi, jednom do dvaput godišnje, za sretnu ti
novu godinu želim, za sretne ti božićne blagdane, i
nakon dugoga puta, možda. Dugoga, kao što je i ovaj
bio dug, kao što se iz dana u dan sve više produljuje
i rasteže me, odjeljuje od tvarnih slika, od opipa.
Osjećam se isprano. Soba, odrastanje. Ljeto je
bilo žuto, zar ne?

STRACH-TOUHA (I)

Dodi, kažeš, i ja odmah krećem. Čekam cijelu večer
taj poziv, spremna. Još samo jakna i cipele. Da li baš te?
Da li bih se trebala ponovno namazati?
Da li mi se lice opustilo od čekanja?
Sada je prekasno za odustajanje. Poznat,
najpoznatiji put: dvije stanice tramvajem, desetak minuta.
Još stotinjak stepenica, samo da još udahnem zrak.
Otvaraš vrata prije zvona i ne mogu te gledati u oči.
Po nama pravilno razdijeljena svjetlost. I tebi i meni:
vrećica s kruhom, kutija sa sirom. A to potkrovlje,
to obrnuto nebo, s dnom kroz koje propadam.
Dok mi dodaješ vješalicu, dok te pitam za šlake,
dok me ti pitaš je li zahladilo. Uvlačimo se u šalice sa čajem,
unutra se razumijemo, žličicama dodajemo stanke.
Brinem se i ti to znaš. Volim te na mrvice,
na način male ptice. Želim bilo što: jednu točku,
jedno slovo, jedan redak da označi
ovaj iskorak iz vremena, ovo odbrojavanje
udaljenosti, u jednoj jasnoj ljubavi – nejasan strah.

(II)

Znaš odakle dolazi *strach-touha*? Iz jednoga Kafkina pisma Mileni.

Čini se da je ona prva upotrijebila te riječi i da Franz samo odgovara na njezin upit: „Kada se *strach* i *touha* ograniče onako kako si Ti učinila u prošlom pismu, onda se na to pitanje ne može veoma lako, a jednostavno odgovoriti. Onda me obuzima samo *strach*.“ Tako Kafka: *strach-touha*: strah-čežnja. Osjećaj stalnoga rastajanja, konačnog rastanka svaki put kada se razdvajaju, svaki puta kada se pozdravljaju. Panika koja raste svakim korakom odlaska. Obično se nakon nekoliko metara jedno od njih zaustavi i okrene. Uvijek tako: drugi odlazi, korača pognute glave. Meni ne treba rastanak da bih znala da te trebam.

NEOTPOSLANA RAZGLEDNICA S JUŽNIH ALPA

na dvije hiljade metara
sve je doista sasvim daleko
odhodano u satima
prema gore i prema dolje
le lac le ciel la pluie
(umatam se u laganu vestu)
preko ruba vidokrug a prigrljujem te čistom željom,
mislima bez oslonca,
nad stvarnom prazninom i dublje.
između nas su alpe i more
to nije nikakva težina
na dvije hiljade šest stotina metara pješice,
što se zapravo mijenja s promjenom nadmorske visine?
pritisak u glavi, lupanje srca. šum u ušima,
teško disanje,
usporene kretnje,
u ovo doba godine – čudno, planine,
to nepotrebno i neprozirno odsustvo,
danima neko tuđe inozemstvo, ne moje.
izbrojivo i ne,
ovdje ne ostavljam nikakve tragove.
prašina na stolu skuplja se mimo ičije volje
preko ruba prozora naginjem se u povratak,
grlim te odmah.

I OVAJ DAN

I

ta siva kuća, krov u koji gledam. kosina bez pada, zauvijek zatvoreno oko, nečiji prozor. daske i vlaga, krov u koji gledam. izvana, iznutra, šutljiva slika nečijeg ništa. po pravilnome rubu nepravilni prsti traže prihvata, udubinu za dodir, prostor za svoj teret. ne vidi se ništa od praznine, nadsvođena rupa i prostor koji traži. gore? dolje? jedna me ruka još uvijek drži, pridržava odostraga. snaga je iscurila, na utrnutim jagodicama čekam prepoznavanje.

II

pribrojen izgubljenome, i ovaj dan, i ovaj dan. svjetlo hoće reći: prigrli me, tu sam, uđi u mene. i ti stojiš na vratima jutra, nasmiješena opna iščekivanja. sve drugo vuče me nazad, postelja, tijelo, besanica, raspored posla i dogovori. tramvaji besciljno zvone ulicom, u kašnjenju koje me se jutros ne tiče. unaprijed izgubljen, ovaj dan. jedino je samoća dobivena, poklonjena kao kad samoj sebi kupim cvijeće.

III

polubijeli kruh i svježe mlijeko, suho sunce u siječnju i mjesec iznad grada. kukurijeci i mimoze u neobičnim buketima, neoprane ulice i prerano propupale ruže. siromaštvo, siromaštvo i strah. to smeće zalijepljeno za rubove pločnika i zidove grada, za ulice koje odavno nisu oprane. a odnekud dolazi svjež zrak, odnekud čisto nebo i kristalni zrak noći. u meni prekinuti treptaj sna, jedna potmula tuga i druga, potisnuta vedrina, svaka za sebe nalazi svoj izlaz. svaka sa mnom na cesti dijeli šetnju, duboko diše na pločniku. toplina koja izbija, nehotice, u minutama poslije podneva, kad sunce ukoso s katedrale gleda prema meni i pita me: jesi li vidjela ovaj dan, zašto ga jutros nisi voljela? sunce koje me podsjeća na ljetos potrgane naočale i još mnogo toga.

dolazim ne dolazim i nema me više
kao kad jutrom otvaram oči i odmah hoću pobjeći
nazad
penjem se do jave, nerazgovijetna
uz treći signal za točno vrijeme, uz prvu rečenicu vijesti
ponovno me više nema
neću se probuditi niti popodne, ne zanimaju me
tramvaji, ljetne rasprodaje u robnim kućama
povratak sebi moguć tek s nekoliko gutljaja odstajale kave
privremeno, ali važno: sigurnost u kupljenim novinama
koje nadoknađuju jutarnje kašnjenje, pa ipak,
hoću li uspjeti ući u to vrelo sunce, u dan
koji je otpočeo bez mene i nije primijetio da me nema
teško ću uhvatiti korak s vrućinom i odmaklim satom
tek noću, možda, kad sve ponovno bude izjednačeno,
izravnano u prostoru a tijela izgube granicu
među sobom

sakupljaju se čekanja, zbrajaju nesanice.
ispod plahti ne hrani nas više naša prošlost,
nismo više blizu, u tvome oku, u mome oku.
netko me potkrada iznutra, uzima mi dah,
ne dozvoljava da ubrzam korak. ne otimam se,
držim se za ogradu,
posustajem u osluškivanjima.
da li se to ti uspinješ uz stepenice?
pristavit ću ručak, izvjesit oprano rublje.
u našim stanovima nema bure. svaki je otok tako daleko.

SONJA

I

Budi bez brige,
sve su to samo obične činjenice života,
činjenice jednoga običnog života,
bez biografije i bez projekcije.
Pusti, jutro je, bez htijenja i bez panike.
Kava, i budi mirna:
nitko noćas nije zakoračio u tvoj prostor.
Sve drugo je možda i bilo,
samo nikada nečija prisutnost.
Ti sama bila si druga, drugo i druga,
izmaknuta,
uvijek pored.
Tvoje nepotpuno i neprisebno uživanje,
sve drugo,
samo ne prisutnost,
izmaknuta sreća.
Ne dolaziš sama k sebi.
Budi mirna: šetnja te čeka,
cesta na suncu, ustajala voda.
čemu od toga pripada smijeh,
čemu tuga?

II

otvori pismo, istresi pismo do kraja, naći ćeš cvijet u cvatu, najmanji cvijet na svijetu, sebe u meni. ponovljeni motiv, uvijek ista nesreća: *ona negdje pati. patila je oduvijek, vrlo je vesela, obožava žutu boju.*
njena ptica je kos, njeno doba je noć, njen most je pont des arts.
jedna barka trule višnje, sonja, a zašto nismo tom barkom otplovili dok je još bilo vremena.
eto, tek smo se upoznali a život se već pobrinuo da nas brižljivo razdvaja.
uvela sam te u citat, sonja. godine koje dolaze, njih smo unaprijed potrošile, znaš li to?
posljednjih mjeseci ona vodi ljubav s trideset godina starijim muškarcem.
nije to ona ja koju znam, nije to ona ja koju pamtiš. neke sličnosti još uvijek postoje.

očajničke sklonosti prema usamljenoj cigareti, balkon-večeri-vermutu. balkon je ponovno i još uvijek žut.

zarazna žuta boja, njezin nezarazni unutarnji smijeh. ako nitko ne ulazi u njezinu unutrašnjost, kako ona živi?

nova ona jednako te voli, još malo unutarnjije, kao produljeni izraz na ljetnoj majici, kad se nagnem naprijed. nova ona ima dušu žene, i to je ono što ti mora pokazati. želim ti reći tko sam.

ista ti, s fotografija septembra 1982. godine. koji ti je tada bio rođendan? koja isprana haljina? moje klompe iz martićeve, smeđe, sada liče na tvoje i klopaju po betonu. nema gume, nema ništa između *duše i betona*. s tim klompama-uspomenama u ruci sjećanja, sve bi ostalo došlo samo od sebe: zelinska uzvisina sa stablima i križevima, tvoj nagli smijeh, naše iznevjerene svakodnevice, obeznanjena i sasvim omekšala nagnuća prema drugačijem životu.

ona ima dvadeset i šest godina i sada zna da život nije projekt. to ne znači da nema budućnost, to samo znači da je život jači od nas.

više ništa nije ispred, i ničega možda neće biti ne budemo li *znale*.

u usporedbi s mojim projektom, dobila sam nedovoljan iz predmeta zvanog „ljubav“. ipak, moja će se djevojčica zvati sonja, pa makar naše fotografije ne budu više sličile našim licima. animula, geneviève, genoveva, to sam ti htjela za rođendan poslati.

motiv žene s košutom, nosiš li još uvijek samterice od bijeloga uskog samta?

moja panika na tvoj dvadeset prvi rođendan. što smo tada znale o sebi?

ponovno: još uvijek pamtim zelinsku terasu, jesen 1981. i našu sasvim neoprostivu, gotovo bahatu sreću, otvorenost za sve. život je sada tu i saginjem glavu dolje, ponekad ga gledam u oči. tu beskrajnu nemogućnost koja počinje od sadašnjeg trenutka.

tako te jako volim. gdje ću te sresti?

III

sonja, moje prvo ime za nježnost: majka, prijateljica. ime za neostvoreni dodir, nedovršeni pokret rukom. sada, kada se iz utrobe ponovno pruža prema gore taj hladan obris smrti, strah istegnut i napet kroz sve žile mogega tijela, ponovno kažem: sonja. prsti isprepleteni u grču, bez snage za prihvata, bez snage za oslon. koncentracija na bol, za drugoga u sebi više nema mjesta, niti snage za pogled prema van.

moja se pukotina svakim danom sve više otvara, svake noći kroz nju iscure dio mene, i

topline, i ljubavi. s njom, i ja sam načeta.

nezaštićena.

she wore blue velvet, da, i plave oči koje su drugi pamtili smeđima. ona je bila tu i sada je više nema: misli na engleskom, živi na engleskom, u noći, iza vjeđa sna, u neprekinutom disanju, u tijelu što je izdaje.

prije, dok je postojala budućnost ona je bila, ona je bila zaljubljena u mogućnost svojega života. bila je sigurna u tu mogućnost. upoznala je gore i upoznala je dolje. pobjegla je na drugi kraj svijeta da bi se srela s vlastitom smrtnošću.

sonja: drugo ime za rak.

IV

Prosinac svijenih ruku bdije nad našim glavama. U gnijezdima krošnje smrznuti znaci dana, skorena svjetlost bez dubine. Pomišljam na more. Nestvarne slike u kojima ima boja, topline, oblina a ne oštih oblika što poznaju samo horizontalu i vertikalu. Tako sam podijelila i dane, samo muka i smiraj bez glasa. Ove zime čak nema niti obrisa. Samo plohe, tamnije i tamnije, pruge blata što su prekoračile granicu prema snijegu. Čemu se ipak nadam u ovome prosincu? Jednome pismu koje će značiti *da, živa sam*. Točki iskoraka, nečemu što će me odvesti u nutrinu, bljesku što najavljuje osjećaj ili snagu. Prestala sam htjeti, ali nema nezadovoljstva. Briga je nešto drugo. Potpuni dokaz odraslosti, bez ostatka neosvojenog vremena. Rijetko nazirem sebe od prije. Stopljenost sa stvarima, bilo kojim nizom radnji. Prepuštenost trajanju koje sve izjednačuje: i čekanje je jednako događaju. Zato dodiri poznaju samo sadašnjost. Zato tragovi nježnosti teško istrajavaju. Ovaj prosinac, mjesec bez okusa i mirisa, mjesec bez očiju. Ne čujem da me itko zove.

Sve stvari izgledaju drugačije. Poredak i važnost, sreća i nesreća. Nesreća. Snijeg koji se topi i ljeta koja se više ne broje.

U potpunom predavanju, jedno nisam prestala htjeti.

Molila sam druge da mole za Sonju.

V

sonja: prvi dan bez sonje.

sonja: zvona zvone u podne, kiša staložena i tamna, ne kao ona od jučer, ili od nedjelje do danas, svjetlija i blaža. sve su to bili rituali odlaska, početak travnja, vrućica, bolnica, kraj.

još nikoga nisam nazvala, nikome rekla, tako da je njezina smrt zasada samo moja. samo to, isuse, nigdje nemam njezinih stvari, dvije majice, bijelu i svijetloplavu, jedne dokoljenke, tamnožute. treća majica, gdje sam je ostavila, ona tamnoplava, gdje je?

VI

nakon sonje
sve je moguće
nakon sonje
svaka smrt
svaka smrt je moguća
svaka bol
i nisam na to pripremljena
znaci od jednog jutra
tamni madež na bedru
glavobolja koja pokazuje upornost
izdajnički bolovi u donjem dijelu trbuha
da, sve je već tu
sve je moguće
svaka moja i njezina smrt

GLEĐANJE SEBE

gledala je svoje ruke, prste, nokte. ponovno rana.
čak dvije, preduboko ispod kože
zarezano škarama, dvije tamnocrvene pruge.
počet će boljeti tek sutra, pri pranju suđa,
ili kad jače pritisne jagodicu, odozdo.
još nešto: ona je oduvijek bila takva, naprosto takva.
strah s djecom, nesigurnost,
prebacivanje krivnje. teško svladavanje svakodnevice,
oponašanje tuđih ritmova prisile.
i kosa je mogla biti bolja, zar ne? one fotografije kad se
gledaju, od ranije, imala je drugačiji izraz,
ali ne tako drugačiji, lice u
kojemu se uvijek
bojala grubosti, tvrdoće.

SLIKA U VODI

I

jedna osoba u kuhinji
slušajući neku kazetu
slučajno odabranu radio stanicu
jedna osoba pred sudoperom, malo sagnuta,
u pregaču zavučena ruka, pregača bez papirića,
ta marinina
pregača s tajnim pretincima (sebe)
nikada
uzeto pravo na
nikada
vrijeme za
nikada jedna čvrsta podrška unaprijed
uvijek uvijek uvijek
napraviti prvo za druge sve
napraviti prvo za treće sve
napraviti za sve, sve
jedna osoba u kuhinji nagnuta nad sudoperom sebe
gleda
u odrazu masne mutne prljave vode
nikakve lijepe slike
nikada

II

još jednom ispočetka
suđe koje čeka
plač koji odgađam
nervoza koja tinja
drugi imaju svoja
popodneva

svoj popodnevni nogomet
svoja popodnevna spavanja, šetnju
sve svoje

III

gdje
taj prostor
neko prostor-vrijeme koje nešto
bilo što
vraća
jer drugo sve
naravno to se ne vraća
toga nema
to je
i sada neopeglane košulje
i sada neoprano suđe
i sada kapljice po prozoru kad sunce pada ukoso
s druge strane unutarnjeg života
izvana

OD ČEGA ŽIVIM

I

jedan dječak trči po stepenicama
moja mala privatna baterija za energiju
uštekam se
na emocije
totalnu naivnost
totalno nešto
ne mislim da je moje
ali je tu blizu
uvijek uvijek
sad je već premašilo
ono što se daje zauzvrat i ono što se hoće
to
od čega živim
kad mislim da me nema

II

ja sam
progutana i spremna na sve
uvijek je ispred
ta golema količina onoga što se treba dogoditi
i riječi
ne moje nego one koje uspiju biti izgovorene
mimo volje
trče za onime što sam ja
pokušavaju dohvatiti
nešto što je jače
zbog čega sve to postojanje
svako moje hoću/neću
svaki otpor, svako htijenje

uzaludno

ili ono koje nosi sreću

ŠTO JE ONA OSTAVILA ZA SOBOM, IZA SEBE

što je ona ostavila za sobom, iza sebe –
glavicu salate, uzetu iz hladnjaka, u celofanu
neispijeno čokoladno mlijeko, mali tetrapak
oprani tanjur, šalicu od kave, još nešto neodređeno, na
stolu, u sredini, nešto što nisam zapamtila
u sredini okruglog stola, tamo gdje je trebalo
biti cvijeće, barem
nekakvo cvijeće.
ostavila je za sobom tih svojih trideset šest godina,
zadnju zlovolju, sve što ju je oduvijek pratilo,
ranicu u uglu usana, i jednu, još dublju,
sasvim duboko, sve što je
ikada bila –
pulover sa zavrnutim rukavima,
naravno nejednako zavrnutim, naravno
uvijek neuredno ostavljena odjeća, puna ladica čarapa,
ona najdonja,
raspareni dijelovi svijeta koji je htio biti čist i uredan
onako kako su nas učili
onako kako je uvijek u tuđim
nedostižnim kućama
po ormarima složena bijela posteljina
po policama robnih kuća
majice u različitim nijansama
istoga
a ne, ne ono što uvijek pronalazimo, gaćice bez grudnjaka,
rasparene dokoljenke, nevolja i neželjenost,
neželjenost i nevolja ponovno
to što je ona ostavila za sobom
ne ono što bi htjela da drugi nađu
ili bi htjela da ne nađu ništa
izbezumljujuće naslage svega

bože i taj umor
koji ostaje samo njoj
poslije

SAMOPROJEKCIJA

još uvijek za tebe
a ne brojim više ni mjeseci ni godine
za tebe jedna crta pronalazi svoj put
pogled mi se često vraća, ne može pronaći
neposredni objekt
nego dolazi nazad
ionako sam sve proizvela sama
našu ljubav, svoj život
i dobro je da to postoji
kao projekcija
koju više ne želim mjeriti
ne želim provjeravati

POKUŠAJI

danas, večeras, noćas još jednom ću pokušati prići.

mala glavobolja, velika mučnina, strah i nestrpljenje naizmjenice. sve to proizvodi umor. i onda, sasvim neočekivano, razgovor u trenutku neizmjerljive kratkoće pronalazi put koji je otvoren. već prije? do kada? ovoga puta, doista, ničega se ne sjećam, za manje od sekunde, dignem pogled, otvorim oči da uđe zrak. i ti si sam sa sobom, i nismo jedno. znam da znaš kad sam u sobi, i kad me ne vidiš, i kad se ništa ne može čuti.

mogla sam, morala sam biti: pažljivija, ljubaznija, opreznija. onda opet sve ispočetka. uložiti neki napor. čekanje i usporedno, usporeno biti tu. a trebam direktnu infuziju, direktnu infuziju ljubavi, sasvim blizu blizu dna.

danas, večeras.

danas, noćas.

LISBOA 48 h

izgubila sam navike samoće, zaboravila pravila
kako se živi samotnički život.
eto, ne znam više u restoranu jesti sama,
ne znam izabrati stol, da li treba gledati prema zidu, biti
leđima okrenut svima, ili pokušati gledati kroz vrata,
htjeti kroz taj nejasni procijep u svijet, van.
ne znam više kako se ujutro
spava u beskonačnost, kako se u samoposluživanju
kupuje hrana za jednu osobu i slučajne goste,
kako se navečer sprema postelja
za sebe. taj užas kratkoga hotelskog boravka u
nepoznatom gradu, tako kratko da se ništa ne može posvojiti
dovoljno dugačko da odmah
osjetiš samoću. upisujem nizove brojki
u taj nastrani telefonski aparat koji me istovremeno
približava i udaljava. javljaju se redom nepoznati
glasovi, jedan francuski, jedan srpski,
obavještavaju me o nepostojećim brojevima
i daju neupotrebljiva uputstva. greška na mreži,
greška u meni.
promatram sa zavišću opuštene grupe turista,
među njima izdvajam samostalne pojedince,
spretni u očitavanju gradskih mapa, marljive
u ispunjavanju dnevno zadanih obaveza. katedrala,
dvorac, toranj, muzej, trg, most, rijeka, obala, tramvaj,
turizam.
zašto me tako nerviraju historijski spomenici?
zajednički smo nemoćni i bespomoćni
taj nepoznati grad i ja, ne može mi on
ništa pomoći. odrađujem svoju samoću,
kupujem knjige na nepoznatim jezicima,
tražim uporišta. razglednica koju ću

poslije pokazivati (gdje sam bila!), kupnja poklona koji
boravak čini smislenim, još jedan telefonski poziv.
nula-nula-tri-osam-pet-dva-nula-sedam-pet-jedan-nula-
devet-sedam. pozivanje, spajanje, čekanje, šutnja.
ispočetka. nula-nula-tri...

KAD JE OTIŠLA

sonja kad je otišla u život
u kojem ne trebaju bilježnice s venecijanskim motivima
niti rječnici retorike
tamo gdje su izvrnute strane svijeta
sunčani ljetni božići

sonja kad je otišla
u život gdje se večera u sedam
i pije rashlađeno bijelo vino
iz visokih čaša
u bijelim ljetnim končanim vestama
u bijelim ljetnim platnenim tenisicama

pomislila sam možda
sonja sonja sonja kad je otišla
da sam zavidna na tom odlasku
na vinu, terasi, tuđem jeziku,
duljem danu, toplijoj zimi
da bih sama htjela biti
na mjestu
koje na mom globusu visi
sasvim izvrnuto
i sasvim usamljeno
u nepoznatom oceanu

mislim, ja imam svoje more
i crno toplo vino (koje pijemo
iz običnih čaša), imam božiće
u kojima izostaju snjegovi (a ipak
im se nadamo), znam kamo
gledaju prozori naše kuće
(na naranču koja se suši)

znam kamo gledati
gdje se uhvatiti
kako te zagrliti
kada mi je
jako teško

GLEĐANJE SEBE

tjeraj se na gledanje, na gledanje sebe
iako ni ovaj zid sada, nije zid oko *ničega*
nešto je ipak unutra
htjela bih, htjela bih to *nešto* – a ne samo iščekivanje,
napeto i manje napeto.
od jednog do drugog prostora
izmičem se zastorima, otvaram prozore, škure,
tražim, tražim
pod plahtama više ne stanuje bjelina,
ne više.
sad sam tako dobro zatvorena,
nikakvog propuha u duši,
ni htijenja, ni zaostaci
samo strahovi
strahovi
strahovi
moje su panike doduše objektivne
reklo bi se da *imam razloga*
ali sjećam se
kad i nije bilo razloga
skoro uvijek
ranojutarnji strah
buđenja duše
čisti
užas

Andrea Zlatar

Rođena 1961. u Zagrebu. Diplomirala komparativnu književnost i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a danas je profesorica na Odsjeku za komparativnu književnost istog fakulteta. Književna je kritičarka, teoretičarka i pjesnikinja. Bavila se brojnim uredničkim, suradničkim i organizacijskim poslovima u kulturi, bila je urednica u Studentskom listu, Gordoganu, Vijencu i Zarezu. Ministrica kulture od 2011. do 2015.

Autorica je brojnih stručnih radova i više znanstvenih knjiga: *Istinito, lažno, izmišljeno. Ogleđi o fikcionalnosti* (1989), *Marulićeva Davidijada* (1991), *Autobiografija u Hrvatskoj* (1998), *Ispovijest i životopis – srednjovjekovna autobiografija* (2000), *Prostor grada, prostor kulture. Eseji iz kulturne politike* (2008) i dr.

Od književnih djela objavila: *Veliko spremanje. Zapisi učene domaćice* (proza, 1995), *Svakodnevne razglednice* (proza, 2002), *Neparne ljubavi* (poezija, 2010), *Rječnik tijela. Dodiri, otpor, žene* (proza, 2010).

Biblioteka Online

knjiga 225

Andrea Zlatar

NEPARNE LJUBAVI

© 2023 Andrea Zlatar

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2023

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Goran Čolakhodžić

Fotografija

Skitterphoto / Pixabay.com

Objavljeno

26. ožujka 2023.

ISBN 978-953-374-061-4 (HTML)

ISBN 978-953-374-062-1 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-374-063-8 (PDF)

ISBN 978-953-374-064-5 (MOBI)

Prvo izdanje

Meandar, Zagreb, 2002.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske.**